

POZICE ODRŮD V ROSTLINNÉ PRODUKCI A OBJEKTIVNÍ RYCHLÉ INFORMACE PRO PĚSTITELE

The Position of the Plant Variety in the Plant Production and Objective and Prompt Information for Farmers

Daniel Jurečka

Odbor odrůdového zkušebnictví, ÚKZÚZ Brno

Abstract

Seed and plant regulations are very much harmonized throughout the European Union. Seed rules are for the benefit of seed consumers and are to ensure that agriculture are supplied with high quality seed of well performing varieties. After registration and inscription into the Common Catalogue the seed of the variety may be offered for sale in all EU member states. But quantity of possibly offered varieties is very high. Therefore we establish new system for variety users now, called variety recommendation, which will make variety chose much more easy. This system will replace present variety description system.

Key words: *variety, national list of varieties, recommended list of varieties*

Souhrn

Předpisy, týkající se osiva a sadby, jsou v rámci Evropské unie velmi harmonizované. Zajišťují uživatelé odrůdy přínos a zaručují, že zemědělství je zásobováno kvalitním osivem kvalitních odrůd. Po registraci odrůdy a jejím zapsání do Společného katalogu odrůd může být tato nabízena k prodeji ve všech členských státech EU. Avšak množství takto nabízených odrůd je velmi vysoké. Proto pro uživatele odrůdy zřizujeme systém doporučování odrůd, který by měl pomoci zjednodušit výběr odrůdy. Tento systém nahradí stávající popisnou formu vlastností odrůd.

Úvod

Šlechtění nových odrůd má vzrůstající význam a je jednou z mála reálných možností zvýšení kvality produkce, intenzity výroby nebo její udržení při omezování vstupů nežádoucích látek do životního prostředí a potravinového řetězce. Šlechtěním se zvyšuje odolnost proti chorobám, škůdcům a abiotickým stresům, vhodnost pro pěstování a pro přímý konzum, užití ve zpracovatelském průmyslu, krmivářství, apod.

Analýza vývoje výnosů a hospodářských vlastností odrůd, provedená na základě odrůdových pokusů za více než 50 let existence Ústředního kontrolního a zkušebního ústavu Brno (dále ÚKZÚZ) prokázala rozhodující vliv odrůdy na růstu výnosů, ale umožňuje i uvést poznatek, že zdaleka nebyla dosažena hranice možností dalšího zlepšování hospodářských vlastností odrůd a lze i konstatovat, že tyto hranice ještě neznáme. Výsledky odrůdových pokusů dokladují, že odrůda se svými geneticky zakódovanými vlastnostmi podílí na kvalitě produkce pěstovaných plodin rozhodujícím způsobem. Z pohledu vlivu šlechtění na výkonovou úroveň rostlinné výroby lze uvažovat v intenzivních podmínkách pěstování o zvýšení výnosu ročně v průměru až o 2,5 %. Obecně lze uvažovat o vlivu odrůdy na úroveň výnosu v rozsahu 30-50 %.

Odrůda je tedy nejen nejdůležitějším, ale také nejlevnějším intenzifikačním faktorem rostlinné výroby a to na všech úrovních pěstování včetně způsobu ekologického.

Odrůda a obchod

Registrace odrůd

Předpisy, týkající se osiva a sadby, jsou v rámci Evropské unie velmi harmonizované. Regule, uvedené jak u nás v Zákoně č. 219/2003 Sb., o uvádění do oběhu osiva a sadby pěstovaných rostlin a o změně některých zákonů (zákon o oběhu osiva a sadby), tak v obdobných zákonech všech ostatních členských států EU, obsahují pravidla směrnice Rady 2002/53/EC z 13. června 2002 o společném katalogu odrůd druhů zemědělských rostlin a směrnice Rady 2002/55/EC o obchodování s osivem zelenin.

Obě směrnice zaručují spotřebiteli, že získá kvalitní osivo kvalitní odrůdy. Ve všech členských státech EU nemůže být osivo odrůdy vyjmenovaných zemědělských a zeleninových druhů nabízeno k prodeji, aniž by byla odrůda v členském státě zaregistrována. Odrůda může být prodávána i v jiném členském státě, než kde je zaregistrována, avšak musí být zapsána v jednom ze Společných katalogů odrůd (zemědělských plodin či zelenin).

Aby mohla být odrůda v jednom z uvedených katalogů zapsaná, musí být nejdříve zaregistrována v nejméně jednom z členských států. Neexistuje tzv. registrace na úrovni Společenství, vždy jde o registraci na úrovni členského státu, avšak jak bylo výše naznačeno, principy registrace jsou stejné a jednotlivé státy je musejí dodržet. Aby mohla být odrůda zaregistrována, musí mít vhodný název, musí mít zajištěno udržovací šlechtění, musí být odlišná uniformní a stálá a u zemědělských plodin musí mít užitnou hodnotu.

Základní principy ověřování výše uvedených podmínek registrace jsou ošetřeny následujícími předpisy:

V nařízení Rady 930/200/EC jsou uvedeny podmínky pro zajištění vhodnosti názvu odrůdy. V nařízeních Rady 2003/90/EC a 2003/91/EC jsou detailně vypsány protokoly, které musejí být použity pro testování odlišnosti, uniformity a stálosti. Méně precizní už však je vyjádření zkoušení užité hodnoty, které je uvedeno pouze v obecné formě: výnos, odolnost proti škodlivým organismům, reakce na prostředí a kvalita. Nejsou blíže specifikovány hodnocené znaky (např. sortiment chorob), nejsou popsány nezbytné počty pokusů či doba zkoušení. Znamená to tedy, že hodnocení užité hodnoty může být (a mnohdy je) stát od státu poměrně odlišné.

Ochrana odrůdových práv

Cílem ochrany odrůd je udělení vlastnických práv šlechtiteli či objeviteli nové odrůdy. Záměr je srovnatelný s udělením patentů průmyslovým objevům. Efekt odrůdových práv je dán tím, že pro produkci odrůdy k obchodování nebo její nabízení k prodeji je nutný souhlas majitele práv. Pro využívání odrůdy dalšími spotřebiteli může vlastník požadovat poplatky.

V podmínkách EU je ochrana práv k odrůdám řešena ve dvou úrovních. Lze využít některý ze systémů národní ochrany, a to v jednom nebo více státech nebo lze požádat o udělení odrůdových práv Společenství platných v celém Společenství. Rozhodnutí je zcela na šlechtiteli. Podmínky udělení ochranných práv (odlišnost, uniformita, stálost, název, novost) a jejich trvání (25 let; réva vinná a chmelová, brambory a dřeviny 30 let) jsou pro oba systémy stejné.

Národní ochrana práv k odrůdám je udělována na základě splnění požadavků národních zákonů. V České republice ochranu práv k odrůdám řeší zákon č. 408/2000 Sb. o ochraně práv k odrůdám, ve znění pozdějších předpisů.

Základním principem komunitární ochrany je udělení ochranných práv vztahujících se na celé území Společenství na základě jedné žádosti, jednoho administrativního řízení a jedné technické zkoušky. K udělování odrůdových práv Společenství a provádění zkoušek s tím souvisejících byl ustanoven Odrůdový úřad Společenství (CPVO - Community Plant Variety Office,) se sídlem v Angers ve Francii. Základní právní normou Odrůdového úřadu Společenství je nařízení Rady EC 2100/94 a dále nařízení Komise (ES) 1238/95, 1239/95 a 1768/95. Odrůdový úřad nemá vlastní zkušební kapacity.

Technické zkoušení je prováděno na smluvním základě ve vybraných akreditovaných odrůdových úřadech členských států.

Odrůda a uživatel

Jak bylo výše uvedeno, pro účely uznávání a prodeje osiva odrůd významných zemědělských plodin existuje Společný katalog odrůd a všechny odrůdy v něm uvedené mohou být nabízeny k prodeji v kterémkoli členském státě EU. Z tabulky č. 2 však vyplývá, že množství odrůd dané plodiny v řádu stovek výrazně převyšuje potřeby konkrétního spotřebitele odrůdy, kterým může být pěstitel, zpracovatel i množitel. Ti se v podstatě nemohou na základě informací ze Společného katalogu korektně rozhodnout o odrůdové skladbě, neboť katalog je pouze úředním seznamem bez jakýchkoliv praktických hospodářských informací.

Jako zdroje informací o hospodářských vlastnostech odrůd v dané zemi lze využít národní registr odrůd, neboť odrůdy v něm zapsané byly zkoušeny na území státu a informace o užitné hodnotě jsou k dispozici. Dále ve většině zemí s vyspělým zemědělstvím existuje systém pro další hodnocení hospodářských vlastností odrůd po registraci. Tímto systémem je obvykle institut doporučování odrůd.

Seznam doporučených odrůd

V ČR je institut doporučování uveden v zákoně o oběhu osiva a sadby (Zák. č. 219/2003 Sb.) v paragrafu 38. Na základě tohoto paragrafu byl ÚKZÚZ pověřen Ministerstvem zemědělství ČR prováděním potřebných pokusů a vydáváním Seznamu doporučených odrůd (dále SDO). Vzhledem k tomu, že pokusy jsou prováděny i na pracovištích mimo ÚKZÚZ, byly uzavřeny s vybranými subjekty smlouvy o provedení samostatných zkoušek. Rozsah plodin v systému doporučování a příslušné smluvní subjekty pro dané plodiny jsou uvedeny v tabulce č. 1. Počet zkoušených odrůd a počet založených pokusů je uveden v tabulce č. 2. Jsou zde pro srovnání uvedeny i počty odrůd registrovaných v ČR a zapsaných ve Společném katalogu odrůd zemědělských plodin.

Systém pro SDO je v ČR z velké míry financován státem. Nepřímo prostřednictvím prováděných pokusů na stanicích ÚKZÚZ (financují se z rozpočtu ÚKZÚZ) a přímo v roce 2004 pomocí dotačního titulu 9.A.b.4). Ten je určen na podporu zajištění samostatných odrůdových zkoušek registrovaných odrůd polních plodin po jejich registraci, za účelem zajistit získání a šíření informací o pěstitelských vlastnostech registrovaných odrůd polních plodin. Výše dotace mohla dosáhnout až 35 000 Kč na odrůdu ozimých plodin, 30 000 Kč na odrůdu jarních plodin a 20 000 Kč na odrůdu pícnin.

Tab. 1: Plodiny pro Seznam doporučených odrůd

Smluvní subjekt	Plodina	
Agrární komora České republiky	Hrách polní Oves pluchatý (jarní) Pšenice jarní	Pšenice ozimá Tritikale ozimé Žito ozimé
Lnářský svaz ČR, zájmové sdružení lnářů ČR	Len setý přadný	
Sdružení pěstitelů travních a jetelových semen	Jetel luční Jetel plazivý	Jílek vytrvalý Vojtěška setá
Svaz pěstitelů a zpracovatelů olejnin	Řepka jarní	Řepka ozimá
Svaz pěstitelů cukrovky Čech	Cukrovka	
Ústřední bramborářský svaz České republiky	Brambor - škrob	
Výzkumný ústav pivovarský a sladařský, a.s.	Ječmen jarní	Ječmen ozimý

Tab. 2: Počty pokusů a odrůd pro Seznam doporučených odrůd

	Počet pokusů pro SDO	Počet zkoušených odrůd pro SDO	Počet registrovaných odrůd v ČR	Počet odrůd ve Společném katalogu odrůd EU
Hrách polní	12	18	45	371
Oves pluchatý (jarní)	8	11	13	189
Pšenice jarní	9	12	15	228
Pšenice ozimá	29	35	67	925
Tritikale ozimé	9	13	13	190
Žito ozimé	11	8	10	99
Len setý přadný	4	12	18	46
Jetel luční	5	8	22	166
Jetel plazivý	4	5	17	117
Jílek vytrvalý	4	7	39	478
Vojtěška setá	5	7	14	343
Řepka jarní	10	10	12	121
Řepka ozimá	22	28	42	512
Cukrovka	11	40	76	1235
Brambor - škrob	3	19	125*	1012*
Ječmen jarní	24	20	47	463
Ječmen ozimý	12	15	20	439

Pozn. * - počet všech odrůd bez ohledu na směr užití

V systému jsou nyní zkoušeny odrůdy registrované v ČR, což urychluje systém publikování informací, neboť v mnoha případech lze využít i data získaná v průběhu řízení o registraci. Obecně lze říci, že odrůda musí mít minimálně dvouleté výsledky, aby údaje mohly být publikovány. Dosud se jako maximální počet kalkulovaných let užívaly čtyři poslední ročníky. Tedy výsledky odrůd jsou publikovány v rozsahu dat z pokusů za 2-4 roky.

Prozatím výsledky pokusů s registrovanými odrůdami významných plodin ÚKZÚZ publikoval formou Přehledu odrůd. Nyní však v systému pro SDO nejde pouze o publikování výsledků a vlastností odrůd, ale jde o vytvoření přidané hodnoty – doporučení. Za tímto účelem ÚKZÚZ vytváří ve spolupráci se smluvními subjekty (viz. tab. 1) odborné komise složené s expertů, které mají mimo jiné za úkol vytvořit systém pro stanovení odrůdového doporučení včetně případné úpravy stávajících metodik zkoušení. Nyní se nacházíme v přechodném období, kdy se zároveň zkoušejí odrůdy a paralelně vytváří celý systém doporučení včetně metodik, který by měl efektivně sloužit uživateli informace. Proto je důležité do tvorby systému zapojit zejména farmáře a zpracovatele, kteří musejí jasně říci, že o tento systém stojí a o jaké typy informací mají zájem. Samozřejmě že tyto představy musejí být v souladu s dostupnými finančními prostředky. Pokud se spotřebitel informace nějakým způsobem finančně do systému nezapojí, může to mít do budoucna výrazně negativní dopady včetně krajní varianty, tedy ukončení systému zkoušení registrovaných odrůd.

Informace o odrůdách

Dosažitelnost aktuálních a objektivních informací je jedním z předpokladů správného rozhodnutí o odrůdové skladbě. Pokusím se tedy uvést přehled dostupných odrůdových informací:

Registrace odrůd:

- ČR - Věstník ÚKZÚZ – Seznam registrovaných odrůd (i na www.ukzuz.cz)
- databáze odrůd on-line: <http://odrudy.zeus.cz/ido/>

- EU - Official Journal: <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/JOIndex.do?>
- odkazy přímo na Společné katalogy: http://www.ukzuz.cz/index_ooz.php

Ochrana práv k odrůdám:

- ČR - Věstník ÚKZÚZ, řada: Odbor odrůdového zkušebnictví (i na www.ukzuz.cz)
- databáze odrůd on-line: <http://odrudy.zeus.cz/ido/>

- EU Odrůdový úřad Společenství (CPVO): <http://www.cpvo.eu.int>

Informace o hospodářských vlastnostech odrůd jsou uvedeny jednak v popisu odrůd v databázi (viz. výše). Aktuálně jsou pak dosud informace u významných plodin prezentovány v publikaci Přehled odrůd (vydává ÚKZÚZ). Informace z těchto publikací jsou vystaveny i na www.ukzuz.cz. V souvislosti se spuštěním systému SDO budou u zkoušených plodin (viz. tab. 1) informace prezentovány v Seznamu doporučených odrůd (bude vydávat ÚKZÚZ). Tyto informace budou k dispozici i u smluvních subjektů, které se budou podílet na distribuci informací. Zatím se předpokládají dvě formy: rychlá – tabulková část ihned po získání výnosových výsledků a komplexní ve formě publikace, která vyjde později.

Závěr

Sjednocená Evropa se svými zharmonizovanými předpisy a jednotným trhem nabízí širokou škálu kvalitních odrůd a každý uživatel se může svobodně rozhodnout, jakou odrůdu od jaké firmy si zvolí. Objektivní a kvalitní informace o odrůdových vlastnostech, zjištěných v podmínkách uvažovaného pěstování, mohou významným způsobem tento výběr ovlivnit a umožnit tak optimálně využít základní intenzifikační faktor, kterým odrůda bezesporu je. Je ovšem věcí všech zúčastněných, zda tato odrůdová informace bude dostupná a jakou bude mít kvalitu.

Kontaktní adresa autora: Ing. Daniel Jurečka, ÚKZÚZ, odbor odrůdového zkušebnictví, Hroznová 2, 656 06 Brno. E-mail: daniel.jurecka@ukzuz.cz